

SÁMESKUVLASTIVRA

Ovdaskuvlla giella

BAGADALLAN SÁMI VUOLGGASAJIS

2022

Sameskolstyrelsen

Sameskolstyrelsen

Sámeskuvlastivra
Sámeskávllástivrra
Saemieskuvlestávroe

Dokumeantta birra

Sámeskuvlastivra 2022

Laila Päiviö Brackett

Ovdaskuvlaoahpaheadji legitimašuvnna

OVDASKUVLLA GIELLA

Sisdoallu

Álgu

Duogáš	5
Ulbmil giellamodulan	6
Jahkejuvla	6

Vuosttas oassi: Spealut ja stohkosat

Bija namaid máilbmái	9
Riibmamemory	10
Guldalanstohkosat	11
Gullumemory	12
Riimmat ja hoahkamat	13
Speažžut namaid	14

Nuppát oassi: Muitalusaid bokte

Lohkamuš ja girjeságastallan	16
Divtte mánáid mitalit	17
Guldalanipmárdus/muitalanmáhttu	18

Goalmmát oassi: Fáttáid bokte

Muorjjit	20
Luondduávdnasat	21
Mánáidkonvenšuvdna	22
Beaivi	23
Lottit	24
Bierdna	25
Sarvva - Ealga	26
Ođđasit geavahit	27
Rátkka ja njuovvan	28
Boazodoalu álgu: guottet ja miessemearkun	29

Njealját oassi: Kaleandara bokte

Sámiid álbmotbeaivi	31
Beassážat	32
Gáktebeaivi	33
ON-beaivi	34
Skábmaáigi	35
Juovllat	36

Girjjit ja gáldut

Girjjit	38
Gáldut	38

Álgu

Sámeskuvlastivrra plána giella ovdaskuvllas lea jurddašuvvon doarjjan ovdaskuvlla bargiide go lea sáhka ovdaskuvlla gielas.

Duogáš

Ovdaskuvlla oahppoplánas, Lpfö 18 leat giellaulbmilat maid ovdaskuvla galgá joksat. Ovdaskuvla galgá guovdilastit sámegiela ja vuođu eallinagiohppii.

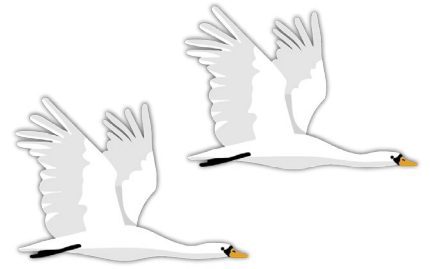
Sámeskuvlastivrra oainnáhus doaimmahusaide lea ahte sámi kulturárbi, historjá ja gielat galget idihit mánáid giellamovtta. Doaimmahusat galget leat veahkkín mánáide šaddat oadjebasat sin identitehtas ja dovdat iežaset mihážin gielainis. Mii guoská sámegielaide de lea Sámeskuvlastivrra oainnáhus ahte visot mánát ja visot bargit ságastit, lohket ja čállet sámegillii.

Earret Sámeskuvlastivra oainnáhusa gávdu giellaplána visot skuvladašiid/-hámiide (čuovus 1) gos ulbmil lea addit bargovehkii oktasaš vuođu ja manu beaivválaš barggus, lasihit eaktodáhtolašvuođa giela mearkkašumis dan valljivuođas, addit bargoneavvuid nannen dihte giellaovddidan bargovuogi ja nannet ja maid movttiidahttit mánáid ja bargiid mánggagielalašvuođa ja maid gelbbolašvuođa.

Vuodđun sámiovdaskuvllas lea giella, kultuvra, luondu, jodiheapmi ja árbevierru mii galgá nannet mánáid vuoigatvuođaid čállá Sámediggi: *Oktasaš árvovuođđu ja bajit doaibmaprinsihpat mánáidgárdefálaldahkii ja oahpahussii miehtá Sámi* (Sámediggi, 2022). Maiddái mánáidkonvenšuvdna gos leat njuolggadusat olbmuid rivttiid birra addá mánáide buori suoji. Mánáid identitehta nannemis ja ovddideamis lea sámi kultuvra, giella ja historjá dehálaš oassin.

Dat gáibiduvvo oassálastin (sihke fysalaččat ja jurdagiin) jos mánát ovdaskuvllas galget ovddidit giela optimálalaččat. Leat válmmas jearrat, hástit ja inspireret mánáid sin sierra beaivválaš aktivitehtain čállá Lindö (2009) girjjis *Det tidiga språkbadet* (Árra giellalávgun). Lindö čilge viidáseappot musiikka bakto hárjehallo mánáid motorihkka, sosiála gulahallan ja giella.

Olbmoš lea kapasitehta oahppat máŋga giela bálldalaga. Mánát eai oahpa ođđa giela automáhtalaččat got ságastuvvo birrasis. Mánát ohppet gielaid main sis lea dárbu oahppat: jus máná váhnemat ságastit sierra gielaid de mánás leat ákkat oahppat goappaš gielaid.

Ulbmil giellamodulan lea:

- Ovddidit ovdaskuvlla bargiid barggu ollašuhhtit Sámeskuvlastivrra oainnáhusa ja giellaplána ovdaskuvlla oahppoplána ulbmiliid mielde
- Sámeigiella lea anus visot ovdaskuvlla bargiid ja mánáid gaskkas
- Háhkát čatnosa ovdaskuvlla ja vuodđoskuvlla gaskkas

Jahkejuvla

Ovdaskuvlla doaimmaid plánema vuodđun lea Jahkejuvla. Juohke ossodat dahká jahkejuvlla mii soahpá sin ossodahkii. Álggus juohke lohkanjagi dat ođastuvvo ja rievdaduvvo jos lea dárbu. Dás vuollil lea ovdamearka makkár sáhttá leat.

Ovdaskuvla skuvlajahki

SKÁBMAMÁNNU

- Mánáidkonvenšuvdna
- Luondduávdnasat
- Skábma - sevdnesáigi
- Adveanta
- Mánáidráđđi

JUOVLAMÁNNU

- Adveanta, Lucia ja juovllat
- Skábma
- Rátkamat ja njuovvan

OĐĐAJAGIMÁNNU

- Álgoskuvlen
- Beavi fas ja beaivefeasttat

GUOVVAMÁNNU

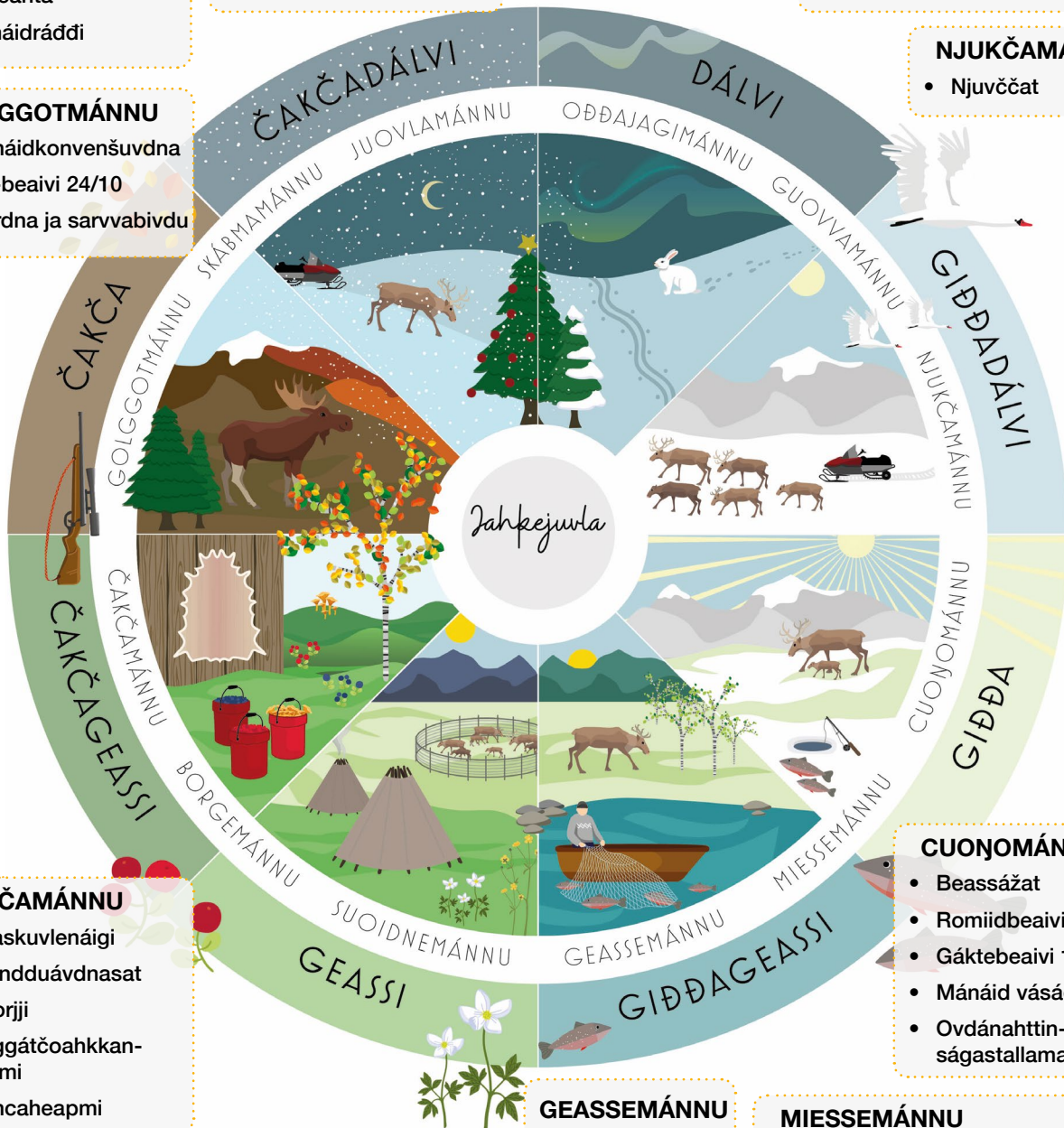
- Sámeálbmotbeaivi 6/2
- Gákti jnv
- Ruoŧasuopmelaččaid beaivi 24/2

NJUKČAMÁNNU

- Njuvččat

GOLGGOTMÁNNU

- Mánáidkonvenšuvdna
- ON-beaivi 24/10
- Bierdna ja sarvvabivdu

ČAKČAMÁNNU

- Sisaskuvlenáigi
- Luondduávdnasat
- Muorjji
- Eaiggátčoahkkan-eapmi
- Máhcaheapmi

CUOŊOMÁNNU

- Beassážat
- Romiidbeaivi 8/4
- Gáktebeaivi 10/4
- Mánáid váságilvu
- Ovdánahttin-ságastallamat

BORGEMÁNNU

- Sisaskuvlenáigi

SUOIDNEMÁNNU

- ...

GEASSEMÁNNU

- Miesse-
mearkumat
- Geasse-
ávvudallan

MIESSEMÁNNU

- Álgu eallobargojagis: njoalut
- Ovdaskuvlaluohka sisaskuvlen
- Váhnenráđđi

VUOSTTAS OASSI

Spealut ja stohkosat

1

SPEALUT JA STOHKOSAT

Bija namaid máilbmái

Aktiivvalaččat bidjat namahusaid juohke dinggii mii lea miellagiddevaš mánáide.

- Bija sániid maid dagat, mital ja cuiget.
- Gáhttolámpu, maid sihke sáhtta bidjat lihkkat ja cahkkehit vai jáddadit lea hirbmat gelddolaš mánáide.
- Dat lea álkibut mánáide dadjat gokte ealibat gullojit go dadjat ealibiid namahusaid. Jus mánna dadjá "bea", duodas ja daja: "Lea, geahča dat lea sávza, unna sávzzas mii dadjá "bea".
- Lihkkat ja oažžut sániid dasa maid dahká – guokkardit *vuoli*, goargnut *badjel*, vázzit *birra*, haskadit *nala* – lea buorre giellaovdáneapmái, ii beare mortoriikii.
- Stohkosat gos mánát ožžot ipmárdusa sániide *siste*, *nalde*, *duogis*, *ovddabealde* ja *bálddas*.
- Mánát liikojit lávlluide, riimmaide ja hoahkamušaide.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

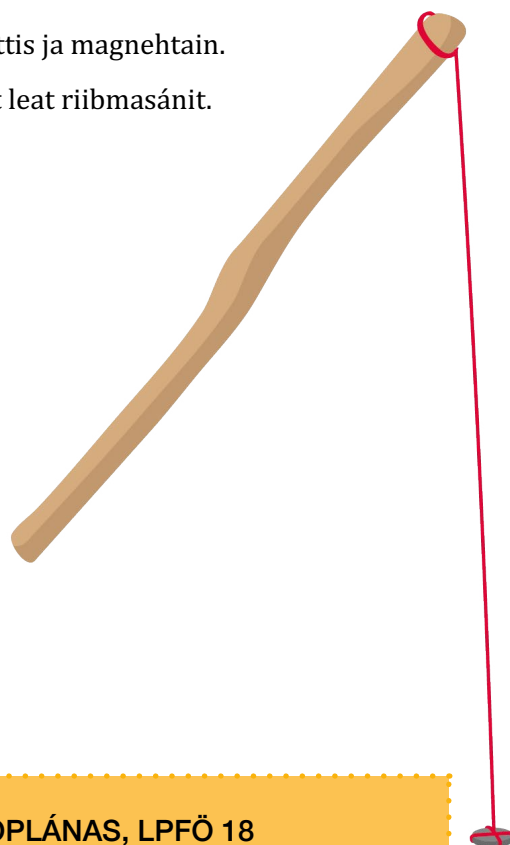
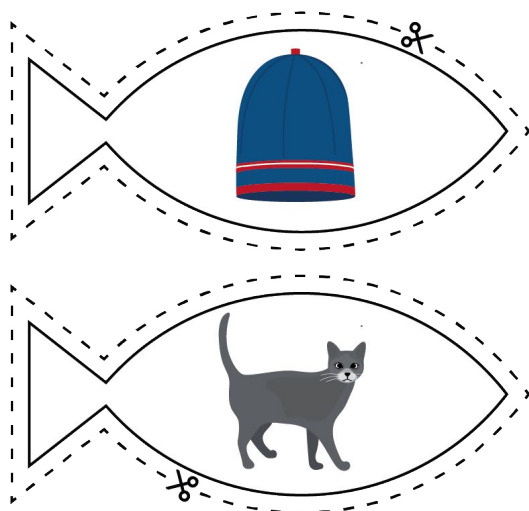
- Mánggabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maiddái ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, mitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sihke ruotagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruotagiella.
- Máhtu geavttit ja ipmirdit doahpágiid, oaidnit gullevašvuoda ja fuobmát odđa vugiid ipmirdit su birra.

SPEALUT JA STOHKOSAT

Riibmamemory

- Dahkat "guollegoarttaid" mas leat riibmasánit/riibmagovat (guokte sánit mat leat riibmasánit).
- Bija gema juohke gortii.
- Daga oaggunstákku muorrasákkis, báttis ja magnehtain.
- Divtte mánáid oaggut guokte sáni mat leat riibmasánit.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Diehtoáŋgirisvuoda, kreativiteahhta ja hálu stoahkat ja oahppat.
- Mánngabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maiddáid ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, mitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sihke ruotagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruotagiella.
- Máhtu geavttit ja ipmirdit doahpágiid, oaidnit gullevašvuoda ja fuobmát odđa vugiid ipmirdit su birra.

SPEALUT JA STOCHKOSAT

Guldalanstohkosat

Guldalanstohkosiin mánát galget geahččalit earuhit sierra jienaid vai dađi mielde ipmirdit mii lea jienaid.

Daga mánggaid jienaid maid mánát guldalit, omd:

- Biestit beanná, čoavdagiid, girjji.
- Roahčat báhporiin.
- Botnjat monnediimmu maid čiegat ja mánát galget ohcat.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Diehtoáŋgirisvuoda, kreativiteahhta ja hállu stoahkat ja oahppat.
- Fantasiija ja miellagovvamáhtu.
- Mánggabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maiddái ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, mitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sihke ruoŋagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruoŋagiella.
- Válđit vuhtii máná dieđu, diehtoáŋgirisvuoda, hálu ja miela stoahkat ja oahppat, ja maiddái nannet máná dorvvu su iežas máhttui.

SPEALUT JA STOHKOSAT

Gullumemory

- Deavdde guoros doasaid dahje burkkiid, ovdamearkka dihte geđggiiguin, sádduin, risenrievnnaiguin, earttaiguin (Fuomáš! Guokte juohke).
- Seagut doasaid.
- Divtte mánáid gávdnat daid mat sohpet ovddas.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Diehtoáŋgirisvuoda, kreativiteahhta ja hálu stoahkat ja oahppat.
- Fantasiija ja miellagovvamáhtu.
- Mánngabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maddái ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, mitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sihke ruoŋagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruoŋagiella.
- Váldit vuhtii máná dieđu, diehtoáŋgirisvuoda, hálu ja miela stoahkat ja oahppat, ja maddái nannet máná dorvvu su iežas máhttui.

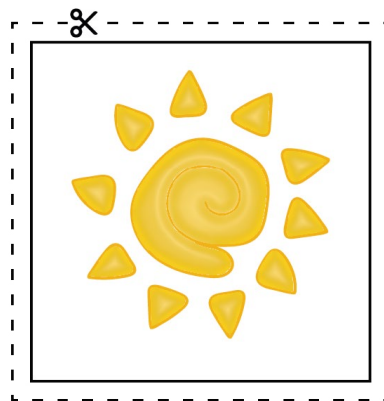
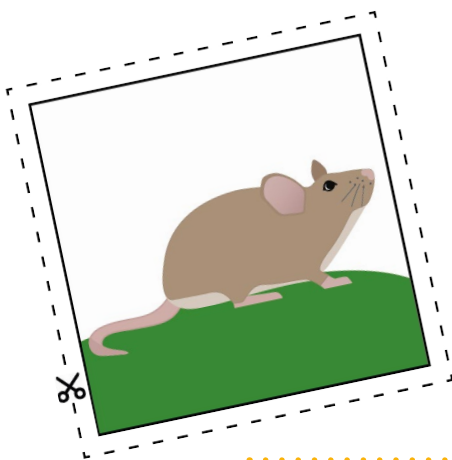
SPEALUT JA STOHKOSAT

Riimmat ja hoahkamat

Unná mánážat lávejit liikot stoahkat gielain riimmaiguin ja hoahkamiiguin. Riibmahárjehusat ovddidit máhtu ipmirdit giela jietnastruktuvrra.

Ovdamearkka dihte:

- Láigi - Dáigi
- Nállu - Dállu
- Luossa - Guossa
- Báddi - Gáddi
- Gáhkku - Áhkku
- Beassi - Geassi

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Diehtoáŋgirisvuoda, kreativiteahhta ja hálu stoahkat ja oahppat.
- Mánggabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maiddái ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, mitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sihke ruotagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruotagiella.

SPEALUT JA STOHKOSAT

Speažžut namaid

Mánáid namaid sáhtta juohkit stávvaliidda go speažžu visot mánáid namaid.

Ovdamearkka dihte:

- Ái--lu
- Már--ja--Li
- E--nok, jna.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Mánggabelálaš hállangiela ja sátneráju ja maddái ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, mitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sihke ruođagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruođagiella.

NUPPÁT OASSI

**Muitalusaid
bokte**

2

MUITALUSAID BOKTE

Lohkamuš ja girjeságastallan

Nuorat mánáiguin lea doarvái álggus geahččat govaid ovttas ja ságastit dan birra. Boarráset mánáiguin sáhtta muitalit mii dáhpáhuvvá govain ja lohkat soames dajaldaga teavsttas. Divtte mánáid cuiget sierra dinggaid govain.

Go mánná geahččá dávjá girjjiid ovttas rávesolbmui mánná oahppá guldalit, ságastit ja guovdilastit iežas ja maiddái sátneráđu lassána. Go galggat lohkat jitnosit lea dehálaš ahte don pedagogan leat lohkan teavstta eanebut go oktii, ja maid jitnosit de don dieđát gos galggat deattuhit, botta váldit ja jearastahttit mánáid, čilge Lindö (2009).

- Daga alu seamma ládje jitnositlohkanbottas .
- Vállje áiggi go mánát leat virkot.
- Ovdal álggát lohkat, bovtte mánáid diehtoáingirvuoda ovdagova birra.
- Divtte mánáid árvidit man birra girji lea.
- Loga girjji.
- Loahpat jitnositlohkanbottu dainna ahte mánát besset muitalit girjji birra, jeara:
 - » Gean birra lei?
 - » Maid muittát buoremusat?
 - » Maid son dahká/dadjá??
 - » Livččet go suinna háledan leat rádná?
 - » Masa liikojit/it liikon muitalusas?
 - » Lei go juoga maid it ipmirdan?
 - » Livččet go dahkat ieža ládje?
 - » Oahppat go juoidáid girjjis?

ULBMILAT OV-DASKUVLLA OAHP-POPLÁNAS, LPFÖ 18

- Iešrádálašvuoda ja dorvvu su iežas máhttui.
- Máhtu doaibmat ovttaskas ja joavkkus, ovttasbargat.
- Máhtu guldalit ja smiehttat iezáid jurdagiid birra ja smiehttat ja čilget iežas jurdagiid.
- Beroštumi muitalusaide.
- Mánngabealálaš hálangiela ja sátneráju ja maiddái ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, muitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iezáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sihke ruođagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruođagiella.

MUITALUSAID BOKTE

Divtte mánáid mitalit

Go ovddida mánáid gielalaš iešdovddu ja mitalangelbbolašvuoda, daga juoidáid gos mánát mitalit ovdamearka dihte stoahkandingga vai gova birra, dát šaddá jeavddalaš oassi beaivválaš čoahkkaneapmái. Sádde reivve ruoktut váhnemiidda ja atte juohke mánái beavvi go galgá mitalit.

Divtte mánáid:

- Vuosehit buoremus stoahkandingga jovkui.
- Vuosehit veahkagova dahje gova man birra besset ságastit friddja.
- Mitalit mitalusa, vitsa vai vásáhusa.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Iešráđálašvuoda ja dorvvu su iežas máhttui.
- Máhtu doaibmat ovttaskas ja joavkkus, ovttasbargat.
- Máhtu guldalit ja smiehttat iežáid jurdagiid birra ja smiehttat ja čilget iežas jurdagiid.
- Beroštumi mitalusaide.
- Mánggabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maiddáid ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, mitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sihke ruotagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruotagiella.

MUITALUSAID BOKTE

Guldalanipmárdus/ muitalanmáhttu

Árbevirolaš sámi mitalusat nannejit mánáid sátneráju ja giela ja maddái loktejit ipmárdusa dan árbevirolaš sápmelaš mitalandáidaga mii lea gávdnon sámiin agebeaivvi.

Maŋŋel beaivválaš jitnositlohkama dahje mitalanbottu mánát galget hárbhallat fas mitalit maid leat gullan.

Jeara:

- Man birra girji/mitalus lei?
(ja dan maŋŋel jearaldagat mat sohpet)

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Iešráđálašvuoda ja dorvvu su iežas máhttui.
- Máhtu doaibmat ovttaskas ja joavkkus, ovttasbargat.
- Máhtu guldalit ja smiehttat iežáid jurdagiid birra ja smiehttat ja čilget iežas jurdagiid.
- Beroštumi mitalusaide.
- Mánngabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maddái ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, mitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sihke ruotagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruotagiella.

GOALMMÁT OASSI
Fáttáid bokte

3

FÁTTÁID BOKTE

Muorjjit

- Ságastit murjjiid birra:
 - » Mii lea muorji?
 - » Makkár murjjiid sáhtta borrat?
 - » Maid dahká murjjiiguin?
 - » Makkár muorjjit gávdnojit lahkosis?
- Geavat sániid omd.: jokŋa, sarri, láttat, čáhppesmuorji, jieret, gaskkasmuorji, skáhpemuorji jna.
- Plánet olgobeavvi mánáiguin go čoaggibehtet murjjiid mat gávdnojit lahkosis.
- Buhtistehpet murjjiid ovttas mánáiguin.
- Duoddahit meastu murjjiin maid mánát besset máistit idđesbibmui vai soames bibmui mii soahpá.
- Lávlut “muorjemeahcci” Liv Tone Boine: Davvi Girji 2008.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ18

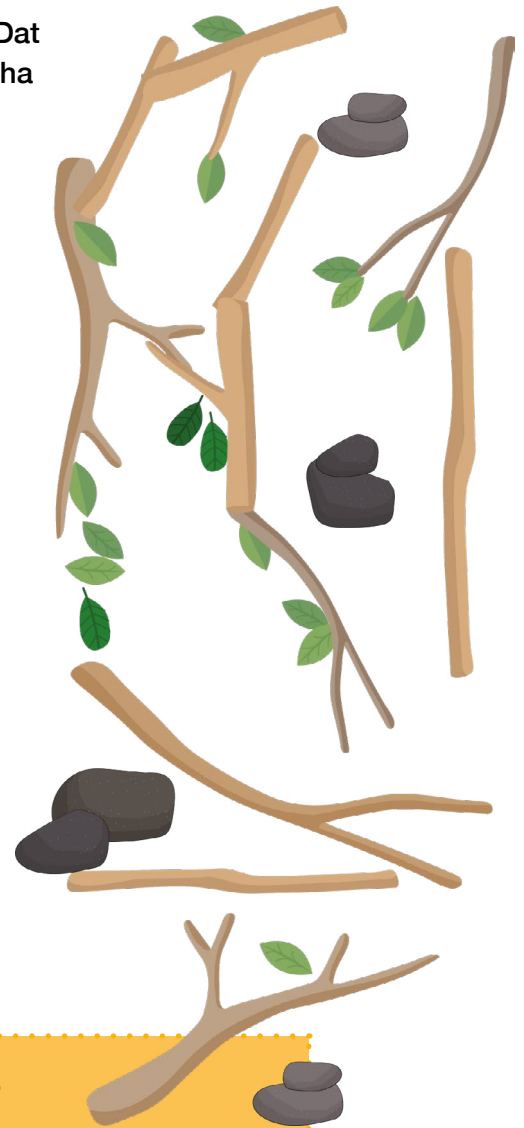
- Motorihkka, koordinašuvdnamáhtu ja gorutlaš ipmárdusa. Dása gullo maid ipmárdus ahte lea dehálaš fuolahit su dearvvašvuoda ja buresbirgejumi.
- Sihke ruoŋagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruoŋagiella.
- Máhtu buvttadit ja maid máhtu čilget ja gulahallat vásáhusaid birra. Jurdagat ja vásáhusat ovdanbuktojuvvot sierra čilgenvugiin go govva, drámá, lihkestagat, lávlun, musihkka ja dánsun.
- Ipmárdusa oktavuođaid birra luonddus, ja maid luonddu sierralágán proseassat ja maddái got olbmot, luondu ja servodat váikkuhit nuppiideaset.
- Ipmárdus luonddudiehtagii, oahppu šattuid ja ealibiid.

FÁTTÁID BOKTE

Luondduávdnasat

Váldit mii luonddus gávdno gullo sámi árbevrrui. Dat ii galgga váldit eanet go maid dárbbaha nu seailuha boahhte bulvii, čállá *Oktasaš árvovuodđu ja bajit doaibmaprinsihpat mánáidgárdefálaldahkii ja oahpahussii miehtá Sámi* (Sámediggi, 2022).

- Vázzit lagamuš meahccái ohcat luoddoávdnasiid ovttas mánáiguin (máđuid, geđggiid, ovssiid, šattuid ja lasttaid).
- Oanehis fáddábarggu dan birra maid gávdná meahccevázzimis, ovdamearka dihte máđut, čohkke máđuid máhttolihttái, akvariummii.
- Ságastit dan birra - máđus lea oaivi, čalmmit, njálbmi, bealjít, giedat, juolggít jna.
- Masa geavahit máđuid?
- Divtte mánáid sárgut sierralágán lasttaid.
- Namat daid, laminera daid ja oahpahehpet daid sierra lágán šlájaid ovttas mánáiguin.
- Dahket “láseliinniid” laminerejuvvon lasttaiguin.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS LPFÖ 18

- Ipmárdus luonddudiehtagii, oahppu šattuid ja ealibiid.
- Máhtu geavttit ja ipmirdit doahpagiid, oaidnit gullevažvuoda ja fuobmát ođđa vugiid ipmirdit su birrasa.
- Motorihkka, koordinašuvdnamáhtu ja gorutlaš ipmárdusa. Dása gullo maid ipmárdus ahte lea dehálaš fuolahit su dearvvažvuoda ja buresbirgejumi.

FÁTTÁID BOKTE

Mánáidkonvenšuvdna

- Ságastit mánáidkonvenšuvdna birra:
 - » Maid mánáidkonvenšuvdna mearkkaša?
 - » Veallat/ovttalágánvuohta máilmmis muhto maid veallat ovttalágánvuohta sámiiid gaskkas, dat sámii kultuvra ja giella nannen dihte mánáid identitehta ja ipmárdusa iežá olbmuid birra (gielalaččat/barggolaččat).
- Lohkat "rádnágirjiiid" mat leat vuodustuvvon mánáidkonvenšuvdnas. Gávdnojit Polyglutt áppas. Vállje moaddása geaiguin dárkileabut barggat.
- Dahket "min muora" mánáid giehtadeaddilemiiguin mii vuoseha min joavkkus beassá juohke okta leat mielde, ja juohkeovttas lea seamma árvu.
- Čállet njuolggadusaid ovttas mánáiguin, bidjet daid "min muora" báldii.

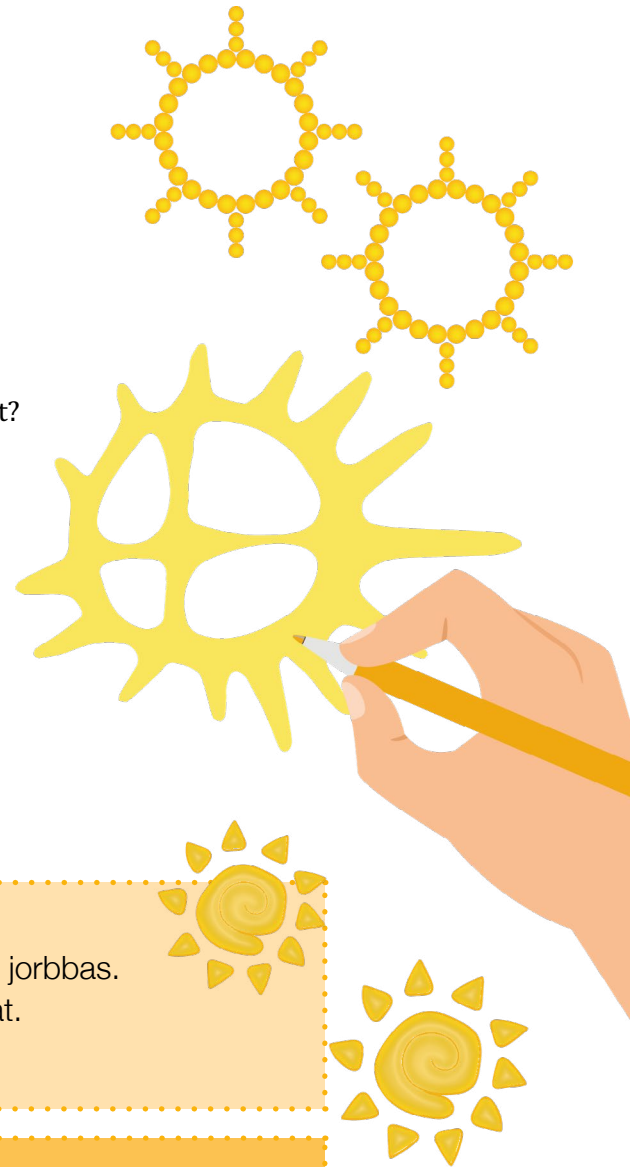
ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Ovdaskuvla galgá speadjalastit daid árvvuid ja vuoigatvuođarivttiid maid ON:a konvenšuvdna mánáid rivttiid birra deattuha (mánákonvenšuvdna).
- Ovddidit su identitehta ja dovdat dorvolašvuođa su identitehtas. ja maid diđolašvuohta máná rumašlaš ja persovnnalaš integritehta birra.
- Ovddidit árvvusatnima ja ipmárdusa visot olbmuid dásseárvvu ja olbmovuoigatvuođat.

FÁTTÁID BOKTE

Beaivi

- Ságastit beaivvi birra:
 - » Mii lea beaivi?
 - » Manin lea beaivi?
 - » Makkár hápmi lea beavvis?
 - » Makkár ivdni lea beavvis?
 - » Goas/Man jahkeáiggi beaivi báitá eanemusat?
- Plánet mánáiguin beaivefeastta.
- Hábmets beaivvi mánggalágan ávdnasiiguin (báhpriin, láiggiin, giehtadeaddilemiin, helmmuiguin, málenivnniiguin jna).
- Lávlut beaivelávllu.

BEAIVELÁVLLU

“Beaivi, beaivi báitá, báitá. Beaivi lea jorbbas, jorbbas.
Beaivi lea fiskat, fiskat. Beavvis leat suotnjarat.
Beaivi, beaivi báitá, báitá”

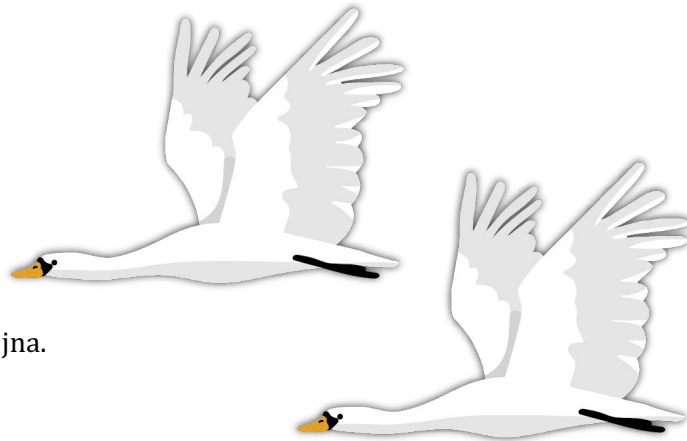
ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18,

- Mánggabealálaš hállangiela ja sátneráju.
- Sihke ruođagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruođagiella.
- Máhtu buvttadit ja maid máhtu čilget ja gulahallat vásáhusaid birra. Jurdagat ja vásáhusat ovdanbuktojuvvot sierra čilgenvugiin go govva, drámá, lihkestagat, lávlun, musihka ja dánsun.
- Ipmárdus luonddudiehtagii, oahppu šattuid ja ealibiid ja maddái álkes kemihkalaš proseassat ja fysihkalaš ihtagat.

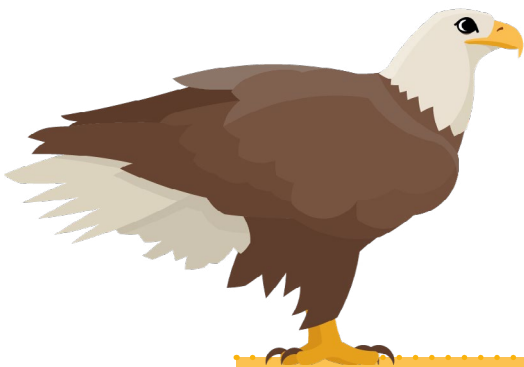

FÁTTÁID BOKTE

Lottit

- Ságastit lottiid birra, omd. njukča, goaskin jna.
 - » Mii lea loddi?
 - » Makkár hápmi lea lottis?
 - » Got loddi gullo? (omd. njukča)
 - » Gos dat orrut? (johtingeaidnu)
 - » Manin lottit buokčalit?
 - » Maid dat borret?
- Dahket fáddá lottiid johtingeainnuid birra.
- Stohket “Goaskima sojiid vuolde”.
- Mannet lagamus jávrris geahččat jos oaidnibehtet lottiid dahje njuvččaid.
- Divtte mánáid sárgut ja málet lotti.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Mánngabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maiddái ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, mitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Ipmárdus luonddudiehtagii, oahppu šattuid ja ealibiid.
- Lášmadis motoriika.
- Máhttu didoštít, bagadit sierralágán čilgenvugiin, jearrat ja ságastallat luonddudiehtaga.
- Diehtoángirisvuoda, kreativitehta ja hálu stoahkat ja oahppat.

FÁTTÁID BOKTE

Bierdna

Sarvva- ja bierdnabivdu gullojit sámi kultuvrii ja lea deatlaš siidodoaibma sámi máilmmis.

- Ságastit biertna birra:
 - » Mii lea bierdna?
 - » Makkár hápmi lea biertnas?
 - » Gokte lea biertna juolgedeaddileapmi?
 - » Gos bierdna orru?
 - » Maid bierdna borra?
 - » Maid bierdna dahká dálvit?
- Sárgut biertna.
- Gorrut biertna diŋggas.
- Lávlut “guovža oadđá” Lávlagirji 1978 dahje “Bierdna oadđá”.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18,

- Diehtoáŋgirisvuoda, kreativitehta ja hálu stoahkat ja oahppat.
- Fantasiija ja miellagovvamáhtu.
- Máhtu buvttadit ja maid máhtu čilget ja gulahallat vásáhusaid birra. Jurdagat ja vásáhusat ovdanbuktojuvvot sierra čilgenvugiin go govva, drámá, lihkastagat, lávlun, musihkka ja dânsun.
- Mortoriika.
- Mánngabealálaš hállangiela ja sátneráju.
- Sihke ruoŋagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiela go ruoŋagiela.
- Máhtu hukset, dahkat ja ráhkadit juoidá sierralágán tehnikkain, ávdnasiin ja reaiduin.
- Ipmárdus luonddudiehtagii, oahppu šattuid ja ealibiid.
- Ovddidit smávvamortoriikka.

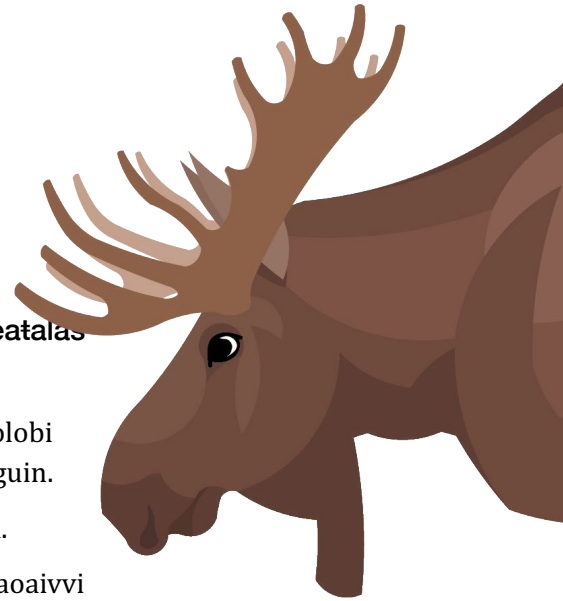

FÁTTÁID BOKTE

Sarvva - Ealga

Sarvva- ja bierdnabivdu gullojit sámi kultuvrii ja lea deatalas siidodoaibma sámi máilmmis.

- Ságastit sarvva birra:
 - » Mii lea sarvva?
 - » Makkár hápmi lea sarvvas?
 - » Makkár hápmi lea sarvva juolgedeaddileamis?
 - » Gos sarvva orru?
 - » Maid sarva borra?
 - » Leat go sarvvas čoarvvit?
 - » Manin juohke bivdis leat vearjolohipi?
 - » Makkár hápmi lea vearjolobis?
- Dahket vearjolobi ovttas mánáiguin.
- Sárgut sarvva.
- Dahkat sarvvaoivvi mánáid juolge- ja giehtagovain.
- Lávlut “ealga (sarvva) luohiti” Kerttu Vuolab: Ánde ja Risten Jagi fárus (Davvi Girjii o.s 1990).

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18,

- Diehtoáŋgirisvuoda, kreativitehta ja hálu stoahkat ja oahppat.
- Fantasiija ja miellagovvamáhtu.
- Máhtu buvttadit ja maid máhtu čilget ja gulahallat vásáhusaid birra. Jurdagat ja vásáhusat ovdanbuktojuvvot sierra čilgenvugiin go govva, drámá, lihkestagat, lávlun, musihkka ja dánsun.
- Mortoriika.
- Mánngabealálaš hállangiela ja sátneráju.
- Sihke ruoŋagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiela go ruoŋagiela.
- Máhtu hukset, dahkat ja ráhkadit juoidá sierralágán tehnikkain, ávdnasiin ja reaidduin.
- Ipmárdus luonddudiehtagii, oahppu šattuid ja ealibiid.
- Ovddidit smávvamortoriikka.

FÁTTÁID BOKTE

Ođđasit geavahit

- Ságastit rosikkiid birra:
 - » Mii lea roaski?
 - » Oažžu go bálkut rosikkiid lundui?
 - » Manin luonddu galgá doallat buhtisin?
 - » Gosa rosikkiid galgá hoigat?
- Dahkat sajiid gosa mánát galget buktit ođđasit geavahan ávdnasiid ruovttus, ovdamearka dihte: hivsetrullaid, mielkepakehtaid, monnekartonggaid, áviissaid, konsearvaburkkiid, lámppuid ja batteriijaid.
- Geahča UR-playas filmma rosikkiid birra.
- Mannet ođđasit geavahan stašuvnnas de mánát besset bálkut rosikkiid.
- Mannet pántamašiinnas nu mánát besset burkkiid guođdit.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

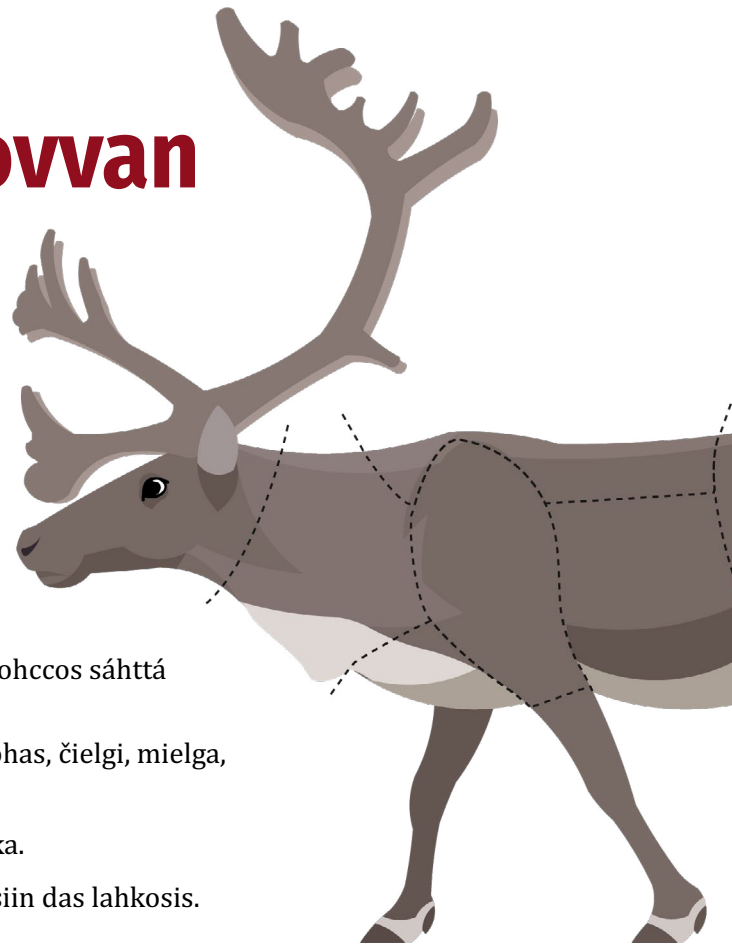
- Ipmárdusa got olbmuid sierra välljejumit árgabeaivvis váikkuhit doallelaš ovdáneapmái.
- Máhtu geavttit ja ipmirdit doahpajiid, oaidnit gullelašvuoda ja fuobmát ođđa vugiid ipmirdit su birrasa,.
- Ipmárdusa oktavuodaid birra luonddus, ja maid luonddu sierralágán proseassat ja maidái got olbmot, luondu ja servodat váikkuhit nuppiideaset.

FÁTTÁID BOKTE

Rátkka ja njuovvan

- Ságastit bohccuid birra:
 - » Mii lea boazu?
 - » Maid boazu guohtu?
 - » Makkár namahus lea bohcco eatnis, áhčis, ja mánás?
 - » Gokte boazu gullo?
 - » Maid mii oažžut bohccos?
 - » Makkár hápmi lea bohccos?
 - » Mii lea guolgamearka ?
 - » Mii lea niesteboazu? Makkár osiid bohccos sáhtta reidet?
- Oahppat bohcco ruvjiid (čeabet, čoamohas, čielgi, mielga, erttet, čoarbbealli).
- Divtte mánáid dahkat sin guolgamearkka.
- Dahkat girtnu ovttas mánáiguin, ávdnasiin das lahkosis.
- Suhpodit mánáiguin.
- Lávlut “Mu heargi” Stina G.Westerlund dahje “Eallu lea dal gárddis” Elisabeth Utsi Gaup.

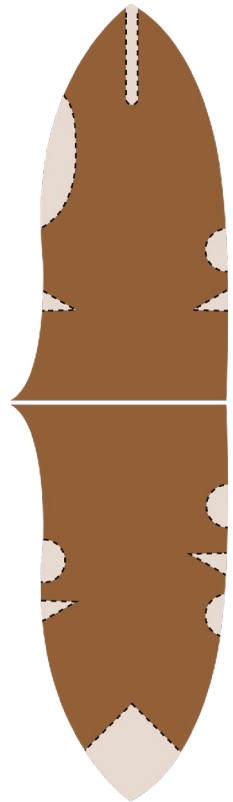
ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Sin kultuvrralaš identiteahhta ja maid dieđu ja beroštumi sierra kultuvrraide. dasa gullo maid ovddidit sihke ipmárdusa man árvvus lea eallit ovttá servodagas gos lea mánggalágan olbmot ja maid beroštumi báikkálaš kultureallimii.
- Sihke ruođagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruođagiella.
- Mánggabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maddái ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, muitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Ipmárdus luonddudiehtagii, oahppu šattuid ja ealibiid birra.

FÁTTÁID BOKTE

Boazodoalu álgu: guottet ja miessemearkun

- Ságastit boazodoalu birra:
 - » Maid mearkkaša boazodoallu?
 - » Geat oamastit bohccuid? Oamastit go visot sámit bohccuid?
 - » Got mearka lea?
 - » Manin merke bohccuid?
 - » Leat go visot sámiin iežas mearka?
 - » Goas ja gos lea miessemearkun din guovllus?
- Dahket oanehis fáddá mearkka birra, omd. makkár namahusat leat mearkasániin.
- Lávlut “Illu lea mielas” Elisabeth Utsi Gaup.
- Dahket ovttas mánáiguin jahkejuvlla boazodoalu birra, omd. govaid.
 - » *Gidđa*: Johtit ealuin guotteteatnamiidda, muhtimat merkejit gidđat, iežát vurdet geassái.
 - » *Geassi*: Johtit geasseorohakkii gos leat miessemearkumat.
 - » *Čakča*: Joatkit miessemearkumiin. Doahput jeahkáliid.
 - » *Skábmaáigi*: Rátkimat álget ja de johtin dálveeatnamiidda.
 - » *Dálvi*: Rátkimat jotket nu sáhtta vuovdit bohccuid.

Fuomá! Sáhtta
rievdat guovllus govvi.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Ipmárdus luonddudiehtagii, oahppu šattuid ja ealibiid.
- Máhttu diđoštit, bagadit sierralágán čilgenvugiin, jearrat ja ságastallat luonddudiehtaga ja teknihkka birra.
- Mánngabealálaš hállangiela ja sátneráju ja maiddáid ovddidit máhttu stoahkat sániiguin, muiitalit, čilget jurdagiid, jearrat, ákkastallat ja gulahallat iežáiguin sierra oktavuodas ja sierra ákkain.
- Sin kultuvrralaš identitehta ja maid dieđu ja beroštumi sierra kultuvrraide. Dasa gullo maid ovddidit sihke ipmárdusa man árvvus lea eallit ovttá servodagas gos lea mánnggalágan olbmot ja maid beroštumi báikkálaš kultureallimii.

NJEALJÁT OASSI

**Kaleandara
bokte**

4

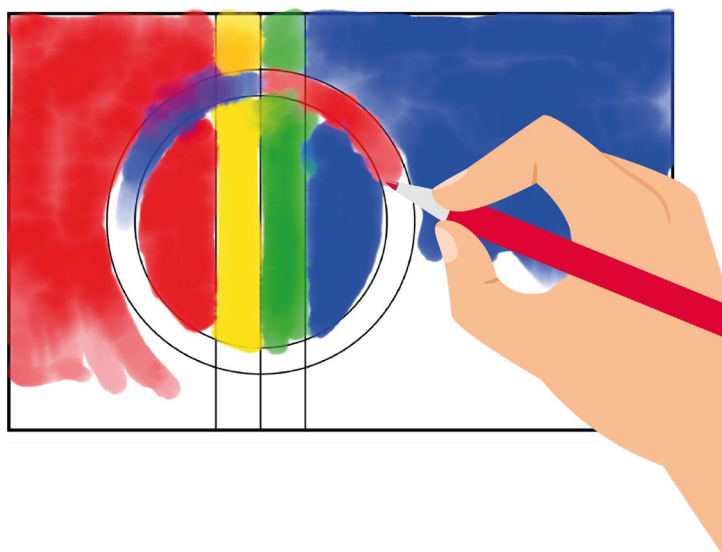

KALEANDARA BOKTE

Sámiid álbmotbeaivi

- Ságastit sámiid álbmotbeaivvi birra:
 - » Mii lea sámiid álbmotbeaivi?
 - » Makkár beaivvi dat lea?
 - » Manin ávvudit sámiid álbmotbeaivvi?
 - » Got dan ávvudit?
 - » Makkár hápmi lea sámi leavggas?
 - » Makkár ivnnit das leat?
- Málet sámi leavga.
- Jiekŋut čázi jiekŋan tetra-bágeahtas, mánát málejtit daid sámi ivdniide mainna de čijahit skuvlagárdima.
- Lávlut “sámi álbmotbeaivvi lávlla” Šuoŋaid šaldi, Davvi Girji 2008.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Su identiteahtta ja dovdat dorvolašvuoda su identitehtas. Ja maid diđolašvuodta máná rumašlaš ja persovnnalaš integritehta birra.
- Máhtu buvttadit ja maid máhtu čilget ja gulahallat vásáhusaid birra. Jurdagat ja vásáhusat ovdanbuktojuvvot sierra čilgenvugiin go govva, drámá, lihkastagat, lávlun, musihkka ja dánsun.
- Mánngabealálaš hállangiela ja sátneráju.
- Beroštumi čállingillii ja ipmárdusa symbolagiela birra ja got symbolat gevtojuvvot gaskkustit dieđuid.
- Sin kultuvrralaš identiteahtta ja maid dieđu ja beroštumi sierra kultuvrraide. Dasa gullo maid ovddidit sihke ipmárdusa man árvvus lea eallit ovttá servodagas gos lea mánngalágan olbmot ja maid beroštumi báikkálaš kultureallimii.
- Sihke ruotagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruotagiella.
- Ipmárdus fysihkalaš ihtagat.

KALEANDARA BOKTE

Beassážit

Beassážit leat doložis juo leamaš dehálaš bassi sámiide. Muhtimat ávvudit beassážiid ipmilbálvalusain, heajaiguin, konfirmašuvnnain, gásttain, heargevuodjimiin. Soamis ávvuda beassážiid duoddaris gos oaggu, čuoigá ja ovtastallá veagainis.

- Ságastit manin mii ávvudit beassážiid.
 - » Mii lea skilleduorastat? Ja mii dalle dáhpáhuvai?
 - » Mii lea guhkesbearjadat? Ja mii dalle dáhpáhuvai?
- Dahket mánáiguin ovttas beassášbuđaldemiid.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Diehtoáŋgirisvuoda, kreativitehta ja hálu stoahkat ja oahppat.
- Motoriika.
- Máhtu buvttadit ja maid máhtu čilget ja gulahallat vásáhusaid birra. Jurdagat ja vásáhusat ovdanbuktojuvvot sierra čilgenvugiin go govva, drámá, lihkestagat, lávlun, musihkka ja dánsun.
- Máhtu hukset, dahkat ja ráhkadit juoidá sierralágán teknihkain, ávdnasiin ja reaiduin.
- Beroštumi mitalusaide, govaide.

KALEANDARA BOKTE

Gáktebeaivi

- Ságastit gávttiid birra sierra guovllus Sámis, geahčadit govaid.
- Namuhit osiid mat gullojit gáktái: gahpir, liidni, risku, rohkki, gákti, avvi, čázehat ja vuoddagat.
- Divtte mánáid málet sierralágan gávttiid.
- Dahket kárta Sámis ja bidjet gáktegova gosa gullo.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Su identiteahhta ja dovdat dorvvolašvuođa su identitehtas. Ja maid diđolašvuohta máná rumašlaš ja persovnnalaš integritehta birra.
- Máhtu buvttadit ja maid máhtu čilget ja gulahallat vásáhusaid birra. Jurdagat ja vásáhusat ovdanbuktojuvvot sierra čilgenvugiin go govva, drámá, lihkastagat, lávlun, musihkka ja dánsun.
- Mánngabealálaš hállangiela ja sátneráju.
- Beroštumi čállingillii ja ipmárdusa symbolagiela birra ja got symbolat gevtojuvvot gaskkustit dieđuid.
- Sin kultuvrralaš identiteahhta ja maid dieđu ja beroštumi sierra kultuvrraide. Dasa gullo maid ovddidit sihke ipmárdusa man árvvus lea eallit ovttá serv dagas gos lea mánngalágan olbmot ja maid beroštumi báikkálaš kultureallimii.
- Sihke ruođagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruođagiella.

KALEANDARA BOKTE

ON-beaivi

- Ságastit ON:a birra:
 - » Mii ON.a lea?
 - » Manin fuomášahttit dan beaivvi?
 - » Maid ON bargá ja got sáhttet olbmuid veahkehit?
- Divtte mánáid dahkat duvvá báhporis ja crepe-báhporis.

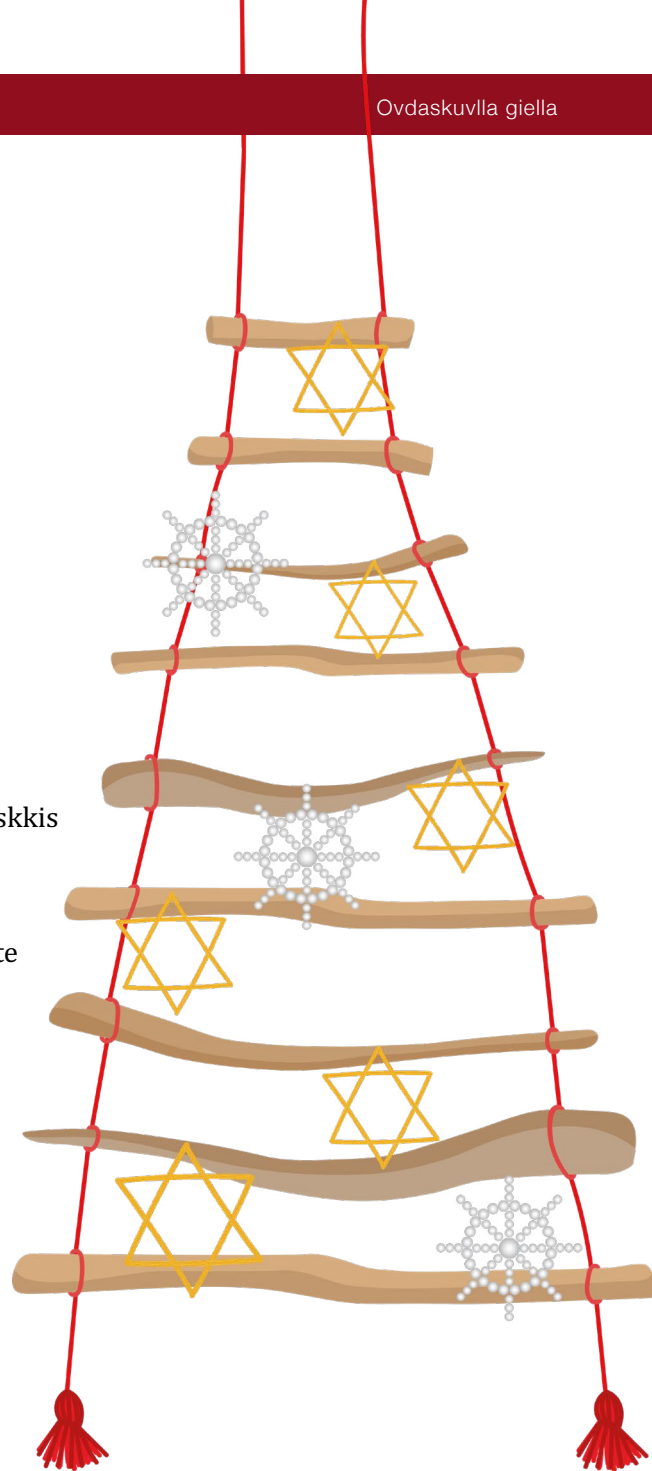
ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Ovddidit sin kultuvrralaš identitehta ja maid dieđu ja beroštumi sierra kultuvrraide. Dasa gullo maid ovddidit sihke ipmárdusa man árvvus lea eallit ovttas servodagas gos lea mánggalágan olbmot ja maid beroštumi báikkálaš kultureallimii.
- Ovddidit árvvusatnima ja ipmárdusa visot olbmuid dásseárvvu ja olbmovuogitvuodát.
- Ovddidit máhtu fuomášit, smiehttat ja mearridit etihkalaš váttisvuodain ja stuora jearaldagain mat gusket árgabeaivválaš eallimii.
- Ovddidit máhtu geavttit ja ipmirdit doahpágiid, oaidnit gullelašvuoda ja fuobmát ođđa vugiid ipmirdit su birra.
- Ovddidit su identitehta ja dovdat dorvvolašvuoda su identitehtas.
- Ovddidit beroštumi ja máhtu čilget jurdagiid ja oaiviliid nu ahte sii sáhttet váikkuhit su dili.
- Ovddidit ipmárdusa daid demokrátalaš vuodđojurdagiid birra ja máhtu ovttasbargat ja mearridit vuodđojurdagiid jelgii.

KALEANDARA BOKTE

Skábmaáigi

- Ságastit skábmaáiggi birra:
 - » Goas lea skábmaáigi?
 - » Manin lea skábmaáigi?
 - » Gosa beaivi lámppu?
 - » Got luondu muktosa?
 - » Manin guovssahas ihtá?
- Geavat sániid nugo: skábmaáigi, muohta, čoaskkis buolaš, beaivečuovga, guovssahas jna.
- Daga jahkejuvlla mánáiguin gosa bidjabehtet mánáid govaid mat gullojit ovdamearkka dihte skábma- dahje sevdnjesáigái.
- Sárgut dahje dahkat mánu, násttiid ja guovssahasa sierra ládje.
- Lávlut “skábma” Stina Gaup-Westerlund: Lávlagirji 1978 dahje “Seave násttážan”.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

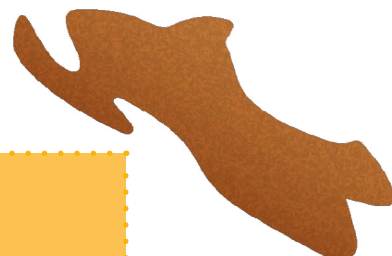
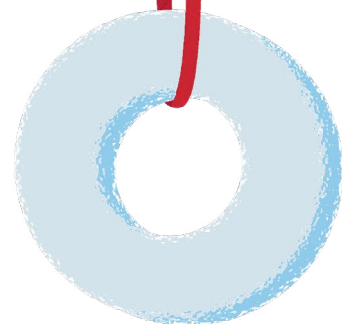
- Mánggabealálaš hállangiela ja sátneráju.
- Sihke ruođagiela ja máná eatnigiela, jus mánás lea iežá eatnigiella go ruođagiella.
- Máhtu buvttadit ja maid máhtu čilget ja gulahallat vásáhusaid birra. jurdagat ja vásáhusat ovdanbuktojuvvot sierra čilgenvugiin go govva, drámá, lihkestagat, lávlun, musihkka ja dánsun.
- Ipmárdus luonddudiehtagii, oahppu šattuid ja ealibiid ja maddái álkes kemihkalaš proseassat ja fysihkalaš ihtagat.

KALEANDARA BOKTE

Juovllat

- Ságastit juovllaid birra:
 - » Mat juovllat leat ?
 - » Manin juovllaid ávvudit ?
 - » Mii adveanta lea?
 - » Manin váldit sadjái juovlačuovggaid ja juovlanásttiid?
 - » Manin jovlaskeanġkkaid addit ?
 - » Gokte sámit dolin ávvudedje juovllaid?
 - » Gokte otne ávvudit juovllaid?
- Dahket adveantačuovggaid, adveantakaleandara ja dábálaš juovlačiŋaid.
- Láibut bihppargáhkuid.
- Čiŋahit juovlagoosa.
- Ávvudit lucia dahje válbmet juovlafeastta
- Lávlut juovlalávlluid, ovdamearkka dihte: “Vuordit juovlaruohta” Suga Suga Su 1989.

ULBMILAT OVDASKUVLLA OAHPPOPLÁNAS, LPFÖ 18

- Iešráđálašvuoda ja dorvvu su iežas máhttui.
- Diehtoáŋgirisvuoda, kreativiteahhta ja hálu stoahkat ja oahppat.
- Fantasiija ja miellagovvamáhtu.
- Lášmadis motoriika.
- Máhtu buvttadit ja maid máhtu čilget ja gulahallat vásáhusaid birra. Jurdagat ja vásáhusat ovdanbuktojuvvot sierra čilgenvugiin go govva, drámá, lihkestagat, lávlun, musihkka ja dásun.
- Máhtu geavtit matematiikka dutkan dihte, smiehttan dihte geahččalan dihte sierra čovdosiid iežas ja earáid váttisvuodaide.
- Ipmárdusa báikki, áiggi ja hámi birra. Ja maid ipmárdusa álggolaš iešvuodaide birra mearis, minstaris, logus, ortnetlogus, mihtumis ja rievdadusas, ja maid ságastallat matematiikalaččat daid birra.

Girjjit ja gáldut

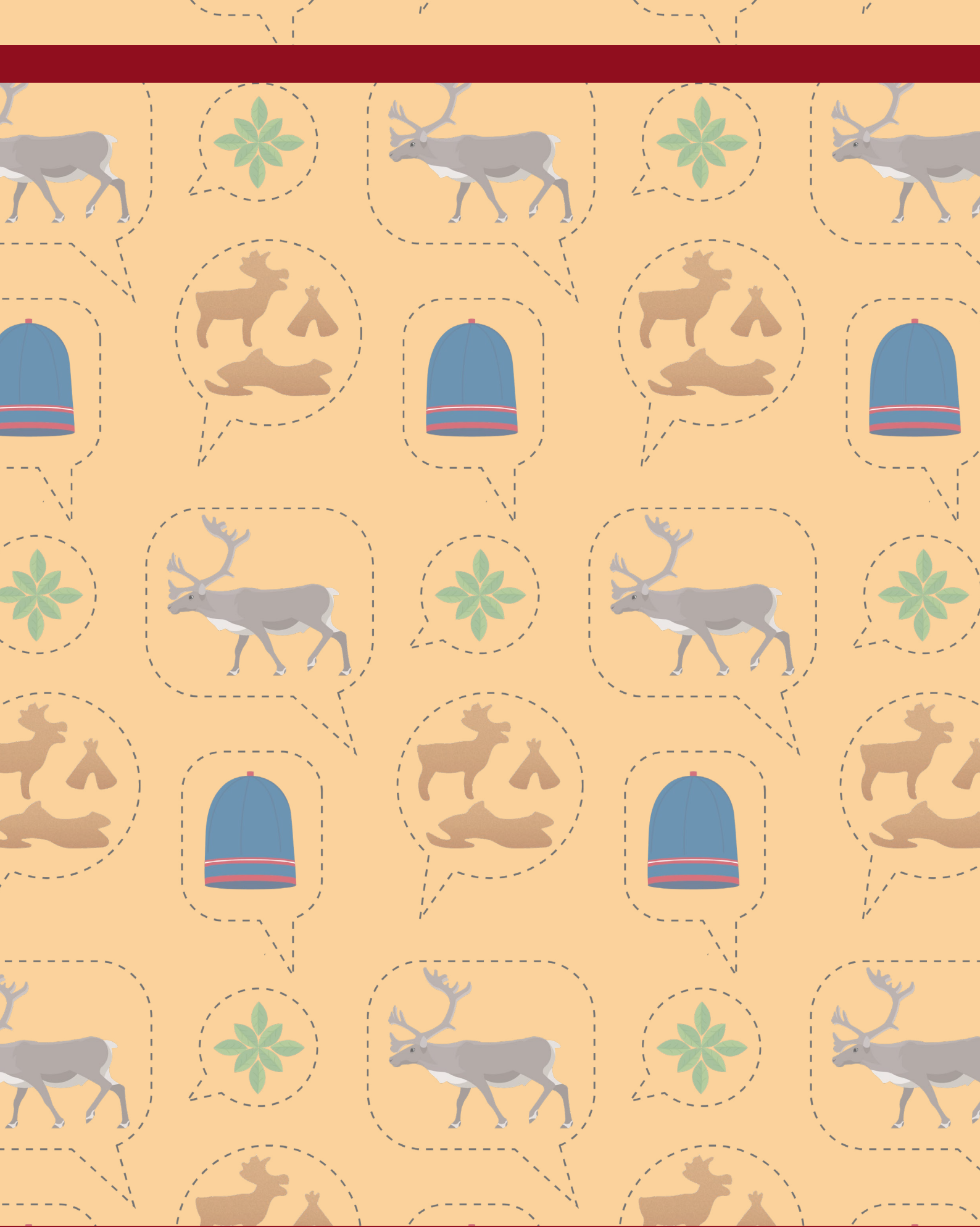
Girjjit ja gáldut

Girjjit

- Hitta språket. kodknäckarna.se
- Lindö, R. (2009). Det tidiga språkbadet. Lund: Studentlitteratur AB
- Sámediggi (2022). Oktasaš árvovuodđu ja bajit doaibmaprinsihpat mánáidgárdefálaldahkii ja oahpahussii miehtá Sámi
- Skolverket (2018). Läroplan för förskolan Lpfö 18. Stockholm: Skolverket.

Gáldut

- **Skolverket.** Lsam11. Läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall. Länk: <https://www.skolverket.se/undervisning/sameskolan/laroplan-och-kursplaner-i-sameskolan/laroplan-lsam11-for-sameskolan-samt-for-forskoleklassen-och-fritidshemmet-i-vissa-fall>
- **Skolverket.** Lpfö18. Läroplan för förskolan. Länk: <https://www.skolverket.se/undervisning/forskolan/laroplan-for-forskolan/laroplan-lpfo-18-for-forskolan>
- **Skolverket: Veli Tuomela.** Fem språkprinciper. Bidra till språkutveckling hela dagen. (*Genom egna iakttagelser från det fördjupade arbetet i praktiken formulerade Tuomela fem grundläggande språkprinciper som stöttar lärare i det språkutvecklande arbetet och särskilt i mötet med elever som lär svenska som andraspråk.*) Länk: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/bidra-till-sprakutveckling-hela-dagen>
- **Jim Cummins.** Flerspråkiga elever. Effektiv undervisning i en utmanande tid. Natur & kultur. Stockholm 2007 (*Med stöd i svensk och internationell forskning förklarar Jim Cummins, världens ledande forskare på området, vad lärare och skolledare bör göra för att hjälpa flerspråkiga elever att lyckas*)
- **Ulrika Tornberg.** Språkidaktik. Gleerups. 2015, 5 uppl. (*Språkidaktik belyser språkundervisning i ett didaktisk helhetsperspektiv. Här presenteras verktyg som kan hjälpa läraren att reflektera över sin praktik och göra medvetna val i sin undervisning*)

Sameskolstyrelsen